

Олена Віталіївна Шкіренко,
молодший науковий співробітник
відділу педагогічної психології
і психології праці Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України,
м.Київ, Україна

УДК 378 : 317.134: 793.3

ОБҐРУНТУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДІАГНОСТИКИ СФОРМОВАНОСТІ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ І ПОТЕНЦІАЛУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНИХ МАЙБУТНІХ ПРАВознавців

Стаття посвячена рассмотрению таких понятий, как «духовные ценности» и «потенциал личности» и обоснованию психолого-педагогического инструментария диагностики сформированности духовных ценностей и потенциала интеллектуально одаренных будущих правоведов.

Ключевые слова: «духовные ценности», «потенциал личности», интеллектуально одаренные будущие правоведы.

The article deals with the consideration of such concepts, as spiritual values and potential of personality and the confirmation of psychological and pedagogical tools of diagnostics of formed spiritual values and potential of the intellectually gifted future lawyers.

Key words: spiritual values, potential of personality, intellectually gifted future lawyers.

Бурхливий розвиток подій в Україні вимагає докорінних, конструктивних змін внутрішнього, духовного світу особистості.

Особливо це стосується майбутніх правознавців: юристів, співробітників оперативної групи, слідчих, адвокатів, суддів, прокурорів, які повинні розкривати злочини, боротися з корупцією, хабарництвом, допомагати своєю роботою підтримувати порядок у державі та захищати спокій громадян. Виконуючи свої професійні обов'язки, правознавцю необхідно усвідомлювати, що він представляє не свої інтереси, а закон, державний апарат, владу, тому в навчально-виховній роботі з молоддю необхідно постійно розвивати потребу сумлінно виконувати обов'язки, служити людям та правді, формувати такі моральні підвалини, як чесність, гідність, порядність, відповідальність, совість, честь, милосердя, шляхетність, уміння поставити себе на місце іншої людини, дисциплінованість і пунктуальність у роботі. Ось чому важливо, щоб навчальні заклади сприяли розвитку духовного потенціалу

юнаків і дівчат, формуванню духовних цінностей, що є джерелом мотивації, планування вчинків, основою свідомості особистості.

Психологічні аспекти духовних цінностей і потенціалу розглядалися у дослідженнях В. В. Анненкова, І. Д. Беха, М. Й. Боришевського, С. У. Гончаренко, І. А. Зязюна, Г. С. Костюка, В. Г. Кременя, О. М. Леонтєєва, С. Д. Максименко, Н. Г. Ничкало, Н. В. Павлик, Е. О. Помиткіна, В. В. Рибалки, М. В. Савчина, Ж. М. Юзвак та інших дослідників.

Метою цієї статті є розгляд таких понять, як духовні цінності та потенціал особистості, обґрунтування психолого-педагогічного інструментарію діагностики сформованості духовних цінностей і потенціалу інтелектуально обдарованих майбутніх правознавців.

Аналізуючи роботи О. Є. Антонової, Г. О. Балла, О. Ю. Бутова, Н. Д. Вінник, В. В. Давидова, Л. В. Іващенко, В. П. Козловського, В. А. Маляко, В. М. Титова, В. В. Русової, варто зазначити, що обдарована особистість – це найвища цінність суспільства, суб'єкт і

об'єкт пізнання, спілкування, свідомої продуктивної діяльності і поведінки, індивід із соціально обумовленою системою психічних властивостей, здатний свідомо перетворювати себе та навколишній світ, створюючи матеріальні та духовні цінності.

Інтелектуально обдарованих студентів характеризує ініціативність, рішучість, тверда воля, критичне мислення, ясний, гнучкий розум, гарна пам'ять, комплекс умінь, здібностей щодо здійснення запланованої діяльності. На жаль, нерідко талановитим, обдарованим студентам притаманні такі риси, як самовпевненість, нетактовність, невдячність, неділякатність, недобррозичливість, бездуховність.

Вихід з критичної ситуації вбачається у відтворенні та формуванні істинної інтелектуальної та духовної еліти, яка «визначається насамперед тим, що відшуковує нові моральні ідеали, шляхи відтворення великого суспільства, нові, більш досконалі, достойні засоби єднання людей, більш високі цілі», – зазначає І. А. Зязюн. Науковець підкреслює, що «незмінно перебуваючи у меншості, духовна еліта не зацікавлена зовнішніми успіхами і прагненнями виокремитись, звертаючи на себе соціальну увагу; її талант полягає у неперервній, невидимій для суспільства, але завжди продуктивній інтелектуальній діяльності» [4, 33].

Варто зазначити, що критерієм, еталоном високomorальної та духовної поведінки можна вважати «золоте правило» Ісуса Христа: «Тож усе, чого тільки бажаєте, щоб чинили вам люди, те саме чиніть їм і ви. Бо в цьому Закон і Пророки» [3].

Духовність, духовний потенціал особистості правознавця, система духовних цінностей невід'ємна від дотримання діючих законів країни, гуманістичних, демократичних духовно-моральних ідеалів, тому і ґрунтується на повазі до людини, визнанні її гідності. Соціальне замовлення на правознавця-професіонала вимагає від нього здатності до самооцінки та саморозвитку, вміння знаходити спільну мову з людьми, високої загальної культури, розвинутого почуття відповідальності, старанності, сумлінності, надійності, вимогливості, чесності.

Ураховуючи специфіку роботи юристів, слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів, ми вважаємо, що *духовні цінності правознавця* – це пошук істини, встановлення справедливості, захист прав і законних інтересів громадян, дотримання принципу презумпції невинуватості, стійкість до спокус й можливостей легкої наживи та збагачення за рахунок інших, відповідальність перед людьми та власною совістю за виконану справу, нетерпимість до порушення закону, твердість духовно-моральних принципів.

Е. О. Помиткін зазначає, що духовний потенціал – це сила, енергія, потужність. Він конкретизує основні ознаки духовного потенціалу особистості як у змістовному, так і у функціональному вимірах.

У змістовному плані духовний потенціал визначається спрямованістю на вищі духовні ідеали, цінності та смисли.

У функціональному вимірі духовний потенціал характеризує вищий ступінь людської самоорганізації, що позначається високим рівнем свідомості, самосвідомості та вольової саморегуляції особистості. Він є силою Духа людини і в людині, що зумовлює свідому стійкість, непохитність, рішучість, відданість власному покликанню, життєвій місії.

Духовний потенціал молоді розуміється нами як система самоорганізації, світоглядних уявлень і переконань, що дозволяють особистості конструктивно реалізувати свої духовні сили у ставленні до себе, інших людей та оточуючого світу.

Суб'єкт з розвиненою ціннісною системою є дійовим носієм моральних норм, на якого можна поклатися при розв'язанні власних духовно-практичних проблем, оскільки він знає, що є загальнозначущим, усталеним, вічним, а що – марнотним, – зазначив І. Д. Бех [2, 17].

Отже, вважаємо, що доцільно обґрунтувати психолого-педагогічний інструментарій діагностики сформованості духовних цінностей і потенціалу особистості.

Основою є на тому, що духовний потенціал особистості та сформованість духовних цінностей мають зв'язок з ціннісною орієнтацією особистості, ієрархічною системою цінностей, потребнісно-мотиваційною сферою, духовним потенціалом особистості, підібрано психодіагностичні методики М. Рокіча і С. С. Бубнової (визначення ціннісної орієнтації та вивчення сформованості життєвих цінностей); тестова методика Е. О. Помиткіна «Духовний потенціал особистості»; методика В. В. Синявського «Інтелектуальна мобільність»; методика діагностики потребнісно-мотиваційної сфери особистості О. Ф. Потьомкіної; методика Н. В. Павлик «Ціннісна освіченість», авторська анкета та опитувальник «Цінності майбутнього правознавця» для виявлення психологічних особливостей сформованості духовних цінностей у майбутніх правознавців.

За допомогою вищезазначених методик можна:

1) виявити рівень сформованості вищих, загальнолюдських, професійних, суспільно-соціальних, сімейних, індивідуалістичних цінностей майбутніх правознавців;

2) визначити місце духовних цінностей в ієрархічній системі особистісних цінностей майбутніх правознавців;

3) визначити рівень духовного потенціалу та актуалізацію духовних цінностей у підструктурах спілкування, спрямованості, самосвідомості, інтелекту, характеру, досвіду і психофізіології;

4) з'ясувати актуалізацію таких психологічних механізмів духовного розвитку, як ідентифікація, децентрація, рефлексія, трансценденція та усвідомлення буттєвої єдності в структурі особистості;

5) виявити здібності до навчання та інтелектуальну лабільність;

6) визначити сформованість потребнісно-мотиваційних ставлень особистості до дійсності;

7) виявити кореляційні зв'язки між професійними цінностями та іншими особистісними цінностями, рівнем розвитку потребнісно-мотиваційної сфери, духовного потенціалу та інтелектуальної лабільності.

Підготовчим етапом дослідження може бути надання інформації про духовні цінності, ціннісно-смыслову сферу людини, ієрархічну структуру особистісних цінностей, духовний потенціал особистості, спрямованість особистості. Наступним етапом було анкетування студентів-правознавців.

У ході дослідження необхідно використовувати такі методи, як анкетування, тестування, проведення діагностичних методик, співбесіди, спостереження тощо.

Підбір психодіагностичного інструментарію уточнювався за допомогою пілотажного дослідження.

Методика Н. В. Павлик «Ціннісна освіченість» містить низку запитань закритого й відкритого типу та являє собою інструмент підготовки людини до роботи із ціннісною проблематикою, акцентує увагу на питаннях сенсу життя, визначає ціннісну спрямованість особистості, розвиває рефлексію щодо глобальних і найближчих життєвих цілей людини [8, 273].

Завдяки анкетуванню та опитуванню студентів ми змогли отримувати досить інформативний психологічний матеріал щодо загальної спрямованості особистості, основних ціннісних перевагах, сформованості особистісних і духовних цінностей у студентів-правознавців.

Методика дослідження ціннісних орієнтацій М. Рокича [11] базується на процедурі вибору цінностей. У своїй концепції побудови методики автор орієнтувався на традиційно існуючий поділ системи цінностей: цінності-цілі (термінальні) і цінності-засоби (інструментальні). Під першим він розумів переконання у тому, що кожна з цих цілей має життєво важливий смисл, і тому з ними пов'язані прагнення індивіда. Інструментальні цінності розглядаються, як переконання в доцільності чи пріоритетності зазначених способів дій або властивостей особистості у будь-якій ситуації.

Модифікація методики полягала в тому, що у списки термінальних та інструментальних цінностей були внесені зміни після анкетування і пілотажного дослідження відповідно до професійних особливостей ціннісної орієнтації майбутніх правознавців. Цінності умовно було розподілено на індивідуалістичні, сімейні, суспільно-соціальні, загальнолюдські, вищі, духовно-професійні.

Методики М. Рокича і С. С. Бубнової [4] для визначення ціннісної орієнтації та вивчення сформованості життєвих цінностей були модифіковані нами у відповідності до психологічних і професійних особливостей майбутніх правознавців, спираючись на ціннісну шкалу і на соціально-психологічну модель процесу розвитку свідомості людини та відповідної зміни її ціннісної орієнтації, яку розробив український науковець Е. О. Помиткін [9, 97].

Важливим аспектом методики С. С. Бубнової «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» є зіставлення цінностей зі сферами

самореалізації, що уможливорює глибше та повніше дослідження структури ціннісних орієнтацій.

Смисложиттєву проблематику особистості репрезентують такі феномени ціннісно-смыслові сфери, як життєві цілі, особистісні цінності, смисли, а також більш інтегральне утворення – сенс життя.

Психодіагностичне дослідження було спрямовано на психічні процеси, що детермінують виникнення, формування, зміст системи цінностей і ціннісних орієнтацій особистості, її ієрархічну структуру, регуляторну функцію у соціальній поведінці [4, 278].

Методика С. С. Бубнової «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» містить 60 тверджень або запитань, на кожне з яких обстежуваний повинен дати відповідь «так» чи «ні». У бланку відповідей це відповідно «+» або «-», які потрібно поставити поряд з номером запитання. Час виконання 15–20 хвилин. Вищезазначена методика дозволяє визначити рівень сформованості духовно-професійних, вищих, суспільно-соціальних, сімейних, індивідуалістичних цінностей майбутнього правознавця.

Згідно з визначеною нами ієрархічною системою духовних цінностей особистості, всі цінності (від індивідуальних до вищих) становлять ієрархічно-системну будову цінностей. Їх формування залежить від рівня розвитку потребнісно-мотиваційної сфери особистості.

Методику В. В. Синявського «Інтелектуальна мобільність» рекомендовано використовувати з метою прогнозу успішності у професійному навчанні, освоєнні нового виду діяльності й оцінки якості трудової практики [12, 173–177].

Методика діагностики потребнісно-мотиваційної сфери особистості О. Ф. Потьомкіної також призначена для виявлення спонукальних (альтруїстичних або егоїстичних) причин дій і вчинків особистості, що мають безпосередній зв'язок з інтересами, установками, нахилами, цілями, спрямованістю, цінностями особистості. Кожне з обраних нами 20 запитань цієї методики передбачає висвітлення конкретного аспекту поведінки людини стосовно альтруїстично-егоїстичної спрямованості [4, 641].

Отже, потребнісно-мотиваційна спрямованість особистості має зв'язок з емоційно-вольовою життєдіяльністю, установками, інтересами, ціннісною орієнтацією, з системою усвідомлених і неусвідомлених спонукань, духовним потенціалом.

Якісні ознаки процесу духовного розвитку особистості містять у собі питання тестової методики Е. О. Помиткіна «Духовний потенціал особистості» [10, 206].

Запитання, що покладені в основу тексту, спрямовані на дослідження актуалізації психологічних механізмів ідентифікації, децентрації, рефлексії, трансценденції та усвідомлення буттєвої єдності у підструктурах соціально-психолого-індивідуального виміру тривимірної поетапно конкретизованої психологічної структури особистості (за В. В. Рибалкою).

У змісті психодіагностичної методики поєднуються характеристики прояву духовності у

підструктурах спілкування, спрямованості, характеру, самосвідомості, інтелекту, досвіду і психофізіології, які ми розглядали під час створення класифікації психологічних властивостей високодуховної особистості майбутнього правознавця.

Оскільки процес формування духовних цінностей і духовного потенціалу у майбутніх правознавців є процесом духовного розвитку особистості, то він має здійснюватись з урахуванням психологічних механізмів цього процесу. Науковці Е. О. Помиткін, І. С. Булах, І. Д. Бех та Т. І. Пашукова відносять до таких механізмів ідентифікацію, децентрацію, рефлексію, трансценденцію, усвідомлення буттєвої єдності.

Варто враховувати, що духовний потенціал і цінності актуалізуються у підструктурах соціально-психолого-індивідуального виміру тривимірної поетапно конкретизованої психологічної структури особистості (за В. В. Рибалкою), позначаються на спілкуванні, спрямованості, характері, самосвідомості, інтелекті, досвіді, психофізіології майбутніх правників, а також мають зв'язок з психологічними механізмами духовного розвитку особистості.

Психологічні механізми І. С. Булах визначає як закріплені у психологічній структурі особистості спроби її перетворень, у результаті яких з'являються різні особистісні новоутворення, підвищується або знижується рівень організованості структурних компонентів, змінюється режим їх функціонування [3, 169].

Узагальнюючи вищезазначене, необхідно зазначити, що врахування психологічних механізмів духовного розвитку особистості допоможе майбутньому правознавцю усвідомити ієрархію своїх цінностей та цінностей іншої людини, зрозуміти особисті психічні стани, інтегруватися у професійні та загальнолюдські надбання, здійснювати обмін позитивним досвідом, подолати ізоляваність, досягти злагоди з самим собою, з мікро- і макросоціумом.

До психодіагностичних методів вивчення психологічних особливостей сформованості духовних цінностей у майбутніх правознавців введено систему валідних психодіагностичних методик (спостереження, бесіди, анкетування, тестові методики, соціометричні дані однокласників і викладачів), а також групу методів обробки даних (якісний і кількісний аналіз, визначення кореляційних зв'язків за Пірсоном [7], за допомогою програмного забезпечення SPSS (Statistics 17.0).

Використовуючи вищезазначені методи, було визначено рівень сформованості духовних і професійних цінностей у майбутніх правознавців, встановлено залежність між важливими показниками особистісного розвитку, створено загальну картину розвитку і функціонування внутрішнього світу інтелектуально обдарованих майбутніх правознавців.

Отже, розкривши поняття «духовні цінності», «духовний потенціал особистості», обґрунтувавши психолого-педагогічний інструментарій діагностики сформованості духовних цінностей і потенціалу студентів-правознавців, здійснивши діагностику сформованості духовних цінностей і потенціалу студентів-правознавців, варто зазначити, що подальше дослідження у цьому руслі передбачає висвітлення залежності між важливими показниками, аналіз особистісного розвитку інтелектуально обдарованих юнаків і дівчат, а також розробку психолого-педагогічного супроводу розвитку духовного потенціалу і цінностей у майбутніх правознавців.

Використані літературні джерела

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Наук.-метод. посібн. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
2. Біблія. – К.: УБТ, 1988. – 1523 с.
3. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітка. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 340 с. – Бібліогр.: с. 318–336.
4. Галян І. М. Психодіагностика: Навч. посібн. / І. М. Галян. – К.: Академвидав, 2009. – 464 с. – (Серія: «Альма-матер»).
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень [Текст]: Колект. монографія / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Рута, 2007. – 318 с.
6. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність як мистецька дія: Посібн. для вчителів // Рідна школа. – 1995. – № 7–8. – С. 31–50.
7. Кулинич О. І., Кулинич Р. О. Теорія статистики: Підручн. – 4-е вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2009. – 311 с. – (Серія: Вища освіта ХХІ століття).
8. Павлик Н. В. Ціннісна детермінація морально-го становлення особистості в юнацькому віці: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2006. – 270, [2] арк. – Бібліогр.: арк. 200–214.
9. Помиткін Е. О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді: дис. доктора психол. наук (19.00.07) / Е. О. Помиткін. – НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2009. – 527 с.
10. Помиткін Е. О. Психологічна діагностика духовного потенціалу особистості: Посібн. / Е. О. Помиткін. – Кіровоград: Імекс-ЛТД. – 2013. – 144 с.
11. Райгородский Д. Я. Практическая психодіагностика. Методики и тести: Учебное пособие. – Самара: Издательский дом «БАХРАХ – М», 2008. – 672 с.
12. Методи психодіагностики в системі професійної консультації безробітних: Наук. метод. посібн. / За ред. В. Синявського, О. Яришин. – К., 2000. – 314 с.